

7 PIERWSI WŁADCY ELEKCYJNI

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. W jaki sposób byli powoływani na tron Jagiellonowie w XV i XVI w.?
2. Jak kształtowała się demokracja szlachecka w XVI w.?

1 ■ PIERWSZE BEZKRÓLEWIE

W lipcu 1572 r. zmarł król Zygmunt August i nie pozostawił potomka, który byłby naturalnym kandydatem do tronu. Obywatele Rzeczypospolitej stanęli przed dwoma wielkimi wyzwaniami: utrzymaniem spokoju w kraju oraz zorganizowaniem wyboru nowego władcy. Gdy zabrakło króla, zgodnie z prawem przestawały funkcjonować wszelkie instytucje działające w jego imieniu, w tym sądy. Rzeczypospolitej groziła anarchia. Szlachta bardzo szybko potrafiła się jednak zorganizować. Zwoływała lokalne zjazdy, na których zawiązywano **konfederacje**, zwane w tym czasie **kapturami**. Określenie to nawiązuje do czarnych kapturów noszonych na znak żałoby po śmierci króla. Konfederacje kapturowe przejmowały władzę wykonawczą na swoim terytorium oraz powoływały **sądy kapturowe**, które miały bezwzględnie ścigać przestępców w czasie bezkrólewia. Szlachcie przewodniczyli wówczas wybitni politycy: znany z uczestnictwa w ruchu egzekucyjnym **Mikołaj Sienicki** oraz wyrastający na **trybuna** ludu szlacheckiego **Jan Zamojski**.

W kręgach senatorskich rozgorzała dyskusja, kto powinien pełnić funkcję **interrexa**, czyli dostojnika zastępującego władcę w czasie bezkrólewia. Spór ten nałożył się na wciąż żywe konflikty między magnaterią a szlacheckim stronnictwem egzekucyjnym, między katolikami a protestantami i wreszcie między litewskimi magnatami dążącymi do osłabienia związku z Polską a zwolennikami unii lubelskiej. Do roli zastępcy króla wysuwano dwóch kandydatów: prymasa Polski **Jakuba Uchańskiego** jako pierwszego senatora Rzeczypospolitej oraz marszałka wielkiego koronnego **Jana Firleja** jako najwyższego urzędnika spośród ministrów w państwie. Prymas był kandydatem katolików, z kolei Firlej jako kalwinista stał się przywódcą obozu protestantów. Na zjeździe senatorów w październiku 1572 r. zdecydowano, że funkcję interrexa obejmie prymas Uchański. Senatorowie potwierdzili także ważność sądów kapturowych oraz ustalili, że wyznaczeniem miejsca, terminu i sposobu elekcji zajmie się **sejm konwokacyjny**. Wszystkie te postanowienia: funkcjonowanie sądów kapturowych, wyznaczenie prymasa na interrexa oraz zwoływanie sejmu konwokacyjnego, miały być stałymi elementami każdego następnego bezkrólewia.

Zwołany do Warszawy **na początku 1573 r. sejm konwokacyjny** ostatecznie rozwiązał spór kompetencyjny między prymasem a marszałkiem wielkim koronnym – pierwszy miał być interrexem, przewodniczyć elekcji nowego króla i go koronować, rola drugiego ograniczała się do publicznego

Nagrobek Zygmunta Augusta znajduje się w centralnym miejscu kaplicy Zyguntowskiej w katedrze krakowskiej.

■ nagrobek, Polska, XVI w.

ogłoszenia jej wyniku. Głównie pod wpływem Jana Zamojskiego ustalono, że w wyborze monarchy będzie mógł uczestniczyć osobiście każdy szlachcic, co oznaczało elekcję *viritim* (z łac. 'każdemu z osobna'). Sejm postanowił, że odbędzie się ona na początku kwietnia 1573 r. na polach wsi Kamień pod Warszawą. Wybór miejsca był sukcesem stronnictwa katolickiego. Na Mazowszu nie przyjęła się bowiem reformacja, tak więc istniała możliwość, że liczna mazowiecka szlachta katolicka będzie stanowić większość zebranych na polu elekcyjnym. Sejm konwokacyjny przyjął także **akt konfederacji warszawskiej**, który gwarantował pokój religijny i wolność wyznania (więcej na ten temat – zob. s. 140).

■ WOLNA ELEKCJA

Już w 1572 r. dwory europejskie zaczęły zgłaszać kandydatów do polskiego tronu. Pierwszym, jak się wydawało, najpewniejszym był **Ernest Habsburg**, syn cesarza Maksymiliana II. Potężni Habsburgowie władali w tym czasie połową Europy i ogromnymi pałacami Nowego Świata.

WARTO WIEDZIEĆ

Konfederacje szlacheckie

Już w XIV w. miasta polskie zawiązywały konfederacje (łac. *confederatio* – 'związek'), by wspólnie bronić kupców przed rozbojami na drogach. W tym czasie na polskich ziemiach powstawały także związki rycerskie występujące przeciwko ograniczeniom swobód przez władcę, choć były i takie, które wspierały króla. Podczas konfederacji wspólnie radzono nad określonymi sprawami, wszystkie miały czasowy charakter i funkcjonowały do momentu osiągnięcia celów. Decyzje podczas zawiązania konfederacji podejmowano większością głosów, a nie – jak w sejmie Rzeczypospolitej – jednogłośnie.

Od 1572 r. lokalne konfederacje, zwane kapturami, stały się elementem każdego bezkrólewia. Wkrótce wykształciły się także konfederacje generalne – obejmujące cały kraj. Na czele takiej konfederacji stała rada generalna, której przewodził wybierany marszałek. W XVII w. w czasie walk politycznych z królem konfederaci powoływali swoją armię.

Potęga Rzeczypospolitej u zenitu. Złota wolność. Elekcja. R.P. 1573 to obraz Jana Matejki, na którym malarz przedstawił scenę z wyboru Henryka Walezego.

■ obraz, Polska, XIX w.

? W jakich celach w dawnej Polsce zawiązywano konfederacje?

Kandydaturę cesarskiego syna popierali polscy katolicy na czele z interrexem i wieloma senatorami. Jednak wśród średniej szlachty budziła ona spore obawy. Innowiercy bali się osłabienia polskiej reformacji za rządów Habsburga, a w dodatku rozgłaszano, że byłby on skłonny oddać część ziem Litwy Iwanowi IV Groźnemu w zamian za sojusz przeciwko Turkom.

Również **car Iwan IV** zgłosił swoją kandydaturę do polskiego tronu. Przekonanych do niej było wielu litewskich i ruskich magnatów, a także część polskiej szlachty. Liczono, że po wyborze na króla Polski car nie będzie toczył wojen o Inflanty i ziemie ruskie, pozostawiając je przy Rzeczypospolitej. Prawosławny władca nieangażując się w konflikt między katolikami a protestantami miałby być ponadto gwarantem utrzymania pokoju religijnego w Polsce. Mimo że znano porywczosć i brutalny styl rządzenia Iwana IV, znaczna część jego zwolenników była przekonana, że władając Rzeczpospolitą, będzie zmuszony do poskromienia swojego charakteru.

Potężna rzesza szlachty przeciwna Habsburgowi i niechętna carowi długo nie mogła uzgodnić stanowiska w sprawie wspólnego kandydata do tronu. O polską koronę starał się także król Szwecji **Jan III Waza**, mąż Katarzyny Jagiellonki i szwagier Zygmunta Augusta. Jednak to, że był protestantem, sprawiało, iż trudno byłoby do niego przekonać większość katolików. Szlachta debatowała również nad wystawieniem kandydata spośród swych szeregów – tzw. **Piasta**, czyli rodowitego Polaka, lecz duża liczba wysuwanych kandydatów i brak porozumienia doprowadziły do zaniechania tego pomysłu.

Z czasem obóz antyhabsburski coraz chętniej popierał kandydaturę **Henryka Walezjusza**, brata francuskiego króla Karola IX. Władający Francją Walezjusze byli naturalnymi przeciwnikami Habsburgów. Henryk, choć pierwszy w kolejności do francuskiego tronu, mógłby nigdy na nim nie zasiąść, gdyby jego bratu urodziło się potomstwo. Zatem inaczej niż król Szwecji czy moskiewski car władałby tylko Rzeczpospolitą, rezydowałby w kraju i nie byłby ograniczony polityką swojego królestwa. Obawy szlachty budziły jednak ciężące na Walezjuszu podejrzania o udział w organizacji rzezi hugenotów – tzw. nocy św. Bartłomieja w 1572 r.

Henryk Walezy słynął z zamilowania do wykwintnych strojów i koronek. Na polskim dworze szczególnie szokowały noszone przez niego kolczyki.

■ obraz, Polska, XVI w.

JAN ZAMOJSKI

1542–1605 r.

Urodził się w bogatej rodzinie szlacheckiej w ziemi chełmskiej. Studiował na kilku uczelniach w Europie, m.in. w Padwie. Był znakomitym mówcą, który potrafił przekonać słuchaczy do swoich racji. Rozgłoszono go w czasie pierwszego bezkrólewia, gdy jako poseł na sejm głosił postulat elekcji *viritim*. W czasie drugiej elekcji szlachta poparła jego pomysł wspólnego panowania Anny Jagiellonki i Stefana Batorego. Był najbardziej zaufanym stronnikiem nowego króla i jego przyjacielem.

Stefan Batory powierzył mu funkcje kanclerza i hetmana wielkiego koronnego oraz oddał za żonę swoją bratanicę. Zamojski był także znakomitym dowódcą wojskowym, co udowodnił podczas kampanii moskiewskich. Wygrał wiele potyczek i dowodził oblężeniem Pskowa. Po śmierci Batorego w 1588 r. pokonał pod Byczyną wojska arcyksięcia Maksymiliana Habsburga, który zamierzał koronować się na króla Polski.

Na początku kwietnia 1573 r. na polu elekcyjnym zebrało się ok. 40 tys. szlachty, zgromadzonej według województw, z których przybyła. Elekcję podzielono na dwa etapy. Na wstępie nad kandydaturami miał debatować sejm, złożony z senatorów i delegatów województw, a następnie kandydatury do głosowania przedstawiano całej zebranej szlachcie. Na koniec prymas miał odwiedzać wszystkie obozy i zbierać głosy elektorów. Bardzo szybko zarzucono kandydatury cara i „Piasta”, a za sprawą znakomitych przemów posła francuskiego i rozdawaniu przez niego pieniędzy wpływowym osobom szlachta zagłosowała na Henryka Walezego. Dodatkowym atutem okazało się poparcie, jakiego udzieliła Henrykowi **Anna Jagiellonka**, siostra Zygmunta Augusta. Francuski poseł obiecał, że Walezjusz po koronacji poślubi starszą o prawie 30 lat Jagiellonkę. Na sejmie elekcyjnym postanowiono, że koronacja nowo wybranego króla będzie możliwa, gdy zobowiąże się on przestrzegać praw ustrojowych Rzeczypospolitej, zebranych w **Artykułach henrykowskich**, oraz osobiście zatwierdzi zobowiązania polityczne, które stawał wobec niego sejm Rzeczypospolitej w **pacta conventa**.

WARTO WIEDZIEĆ

Artykuły henrykowskie i pacta conventa

Artykuły henrykowskie ustalały podstawowe zasady ustroju Rzeczypospolitej, w tym określały rolę monarchy w państwie. Król wyrzekał się w nich prawa do powoływania swego następcy i gwarantował, że państwo polsko-litewskie pozostanie monarchią elekcyjną. Tylko za zgodą sejmu władca miał prawo do wypowiedzania wojny, zwoływania pospolitego ruszenia, nakładania podatków. Decyzje króla w sprawie jego małżeństwa czy polityki zagranicznej wymagały akceptacji senatu. W **Artykułach henrykowskich** określono, że sejm ma być zwoływany przynajmniej co 2 lata na czas nie dłuższy niż 6 tygodni. Wprowadzono zasadę, że przy monarsze będzie przebywało stale 4 senatorów, zwanych rezydentami, kontrolujących jego politykę. Król nie mógł też powoływać nowych urzędów centralnych. Potwierdzono odrębność prawa litewskiego i ruskiego od koronnego, a także postanowienia konfederacji warszawskiej. Zobowiązano monarchę również do utrzymywania wojska kwarcianego. Szczególnie istotny był ostatni punkt artykułów, dający szlachcie możliwość wypowiedzenia posłuszeństwa królowi, gdyby ten nie respektował praw Rzeczypospolitej. Prawo to miało chronić poddanych przed absolutystycznymi zapędami monarchów. Drugi dokument, który miał zaprzysiąc wybrany przez szlachtę władca, stanowiły **pacta conventa**. Miały one charakter umowy między szlachtą a królem elektem i dotyczyły bieżącej sytuacji i doraźnych potrzeb politycznych kraju. O ile **Artykuły henrykowskie** były zbiorem podstawowych zasad ustrojowych państwa, o tyle **pacta conventa** przy każdej elekcji redagowano na nowo. Henryk Walezy musiał zagwarantować zapisany w **pacta** sojusz między Polską i Francją oraz wzajemną pomoc wojskową. Francuski królewicz zobowiązywał się także do wzmocnienia polskiej armii, budowy floty, finansowania Akademii Krakowskiej, spłaty długów Zygmunta Augusta oraz ufundowania studiów 100 Polakom we Francji.

? Wymień różnice między **Artykułami henrykowskimi** a **pacta conventa**.

Pacta conventa Henryka Walezego zobowiązywały władcę m.in. do spłaty długów po Zigmuncie Auguście oraz poślubienia siostry zmarłego króla, 50-letniej wówczas Anny.

■ dokument, Polska, XVI w.

TEKST ŹRÓDŁOWY

ARTYKUŁY HENRYKOWSKIE Z 1573 ROKU

Opracowane w czasie pierwszej wolnej elekcji **Artykuły henrykowskie** na trwałe określiły zasady ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przez blisko 200 następnych lat przysięgali na nie wszyscy kolejni królowie.

A iż w tej zacnej Koronie narodu polskiego i litewskiego, ruskiego, inflanckiego i innych jest niemało dissidentes in religione [rozdzielenych w wierze], przestrzegając [...] tumultu, z tej przyczyny rozerwania albo niezgody w religii, warowali to sobie niektórzy obywatele korony konfederacją osobliwą, że w tej mierze causa religione [w sprawie religii] mają być w pokoju zachowani, którą My obiecujemy trzymać w całe, czasy wiecznemi. [...] O wojnie albo ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy mimo pozwolenie sejmowe [bez zgody sejmu] wszech stanów, ani za granice koronne obojga narodu rycerstwa koron-

nego wojennym obyczajem wywodzić żadnym sposobem [...] my i potomkowie nasi [...]. To wszystko i coby jednokolwiek jeszcze wolności praw swych stany koronnego obojga narodu Nam przy koronacji podali, przyjmujemy trzymać, wypełniać powinni jesteśmy i obiecujemy pod wiarą i przysięgą naszą, słowem naszym przyrzekamy, utwierdzamy, umacniamy na wieczne czasy. A jeślibyśmy (czego Boże uchowaj) co przeciw prawom, wolnościom, artykułom, kondycjom wykroczyli albo czego nie wypełnili, tedy obywatele koronni obojga narodu od posłuszeństwa i wiary nam powinnej wolne czyniemy.

Źródło: Volumina legum, t. 2, Petersburg 1859, s. 150–152.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Podaj nazwę przyjętego w okresie bezkrólewia dokumentu, do którego odwołano się w przytoczonym tekście.
2. Opisz okoliczności, w jakich szlachta mogła wypowiedzieć posłuszeństwo królowi.

■ KRÓTKIE RZĄDY HENRYKA I DRUGIE BEZKRÓLEWIE

Henryk Walezy przybył do Polski w styczniu 1574 r. Miesiąc później uroczystie koronowano go w Krakowie na polskiego monarchę. Otoczony doradcami francuskimi i stronnikami partii katolickiej nowy król powoli starał się wzmocnić swoją władzę i pozyskiwał wielu wpływowych magnatów. Kilkumiesięczne panowanie Henryka w Polsce przerwała wieść o bezpotomnej śmierci jego brata Karola IX i wolnym tronie we Francji, który mu się należał według prawa. Z tego powodu z 18 na 19 czerwca Henryk Walezy z nieliczną grupą swych doradców potajemnie opuścił Polskę i udał się do Francji, gdzie objął władzę. Po ucieczce Henryk wciąż był jednak polskim królem. Senatorowie i szlachta postanowili postawić mu ultimatum głoszące, że jeśli nie wróci do Polski do połowy maja 1575 r., dojdzie do jego detronizacji i ogłoszone zostanie bezkrólewie. Król nie wrócił, a katolicy senatorowie coraz głośniej mówili o oddaniu polskiej korony Habsburgom. W październiku zebrał się sejm konwokacyjny, który pod wpływem prymasa interrexa wyznaczył szybki termin elekcji. Tym razem najważniejszym kandydatem do tronu był sam cesarz **Maksymilian II Habsburg**, którego popierali najpotężniejsi senatorowie Polski i Litwy. Swoje kandydatury zgłosili także syn Iwana IV **carewicz Fiodor**, król Szwecji **Jan III** oraz książę Siedmiogrodu **Stefan Batory**.

W grudniu 1575 r. doszło do podwójnej elekcji. Prymas Uchański bez porozumienia ze szlachtą ogłosił królem **Maksymiliana II**. Wywołało to ogromne oburzenie wśród wyborców zebranych na polach elekcyjnych. Ostatecznie nie uzgodniono jednak wspólnego kandydata do tronu. W tej sytuacji Jan Zamojski wysunął pomysł powołania na tron **Anny Jagiellonki** i związania jej małżeństwem ze **Stefanem Batorem**, co wywołało powszechną euforię wśród szlachty, przy zachowującej rezerwę magnaterii. Bardziej aktywni okazali się zwolennicy Jagiellonki i Batorego, którzy opanowali Kraków i czekali na przybycie księcia siedmiogrodzkiego do Polski. Już w lutym 1576 r. na Węgrzech Batory zaprzysiął *Artykuły henrykowskie* i *pacta conventa*, a w kwietniu dotarł do Krakowa, gdzie szybko odbył się jego ślub z Anną Jagiellonką i koronacja na króla. Maksymilian II nie zdecydował się na walkę o koronę i wkrótce zmarł.

Anna Jagiellonka w stroju koronacyjnym została przedstawiona na obrazie Marcina Kobera. Po śmierci brata, Zygmunta Augusta, była ostatnią przedstawicielką dynastii Jagiellonów.

■ obraz, Polska, XVI w.

■ POCZĄTKI RZĄDÓW BATOREGO – WOJNA Z GDAŃSKIEM

Batory szybko pozyskał niechętną mu do tej pory magnaterię, puszczając w niepamięć to, że jej część poparła Maksymiliana II. Również popierające Habsburga miasta pruskie szybko dały się przekonać nowemu królowi. Nieprzejednany był jedynie **Gdańsk**, który nie uznał wyboru Batorego. Gdańszczanie liczyli na to, że władca pójdzie na ustępstwa i odwoła niekorzystne dla nich *Statuty Karnkowskiego*. Batory zamierzał jednak rozwiązać ten konflikt siłą. Aresztowano posłów z Gdańska, a w kraju rozpoczęto konfiskatę towarów należących do obywateli tego miasta. Król skierował także cały polski handel morski do Elbląga, gdzie wkrótce osiedlili się też kupcy z angielskiej Kompanii Wschodniej. Gdańszczanie uzyskali jednak wsparcie floty duńskiej. Na lądzie wojska królewskie pokonały siły gdańszczan w bitwie pod Lubiszewem, lecz mimo oblężenia nie zdołały zdobyć samego miasta. Pod koniec **1577 r.** zawarto kompromis. Gdańszczanie ukorzyli się przed królem i zgodzili się zapłacić sporą sumę tytułem odszkodowania, a w zamian za to władca obiecał rozwiązanie sprawy *Statutów Karnkowskiego*, które na sejmie w 1585 r. ostatecznie zniesiono.

STEFAN BATORY

1533–1586 r.

Książę Siedmiogrodu w latach 1571–1576, od 1576 r. król Polski. W polityce wewnętrznej dążył do wzmocnienia władzy królewskiej. Zreformował polskie wojsko, które za jego panowania należało do najnowocześniejszych w Europie. W sprawach religijnych wykazywał tolerancję. Toczył zwycięskie wojny z Moskwą, które zatrzymały jej eks-

pansję w Inflantach. Król planował także podbój państwa moskiewskiego oraz zorganizowanie krucjaty antytureckiej z udziałem państw zachodnioeuropejskich, która doprowadziłaby do wyzwolenia Węgier spod panowania osmańskiego. Podjęte w tym kierunku działania przerwała niespodziewana śmierć monarchy w 1586 r.

Talar gdański został wybity w 1577 r. podczas oblężenia Gdańska przez Stefana Batorego. Na jego awersie umieszczono wizerunek Chrystusa, a na rewersie herb miasta.

■ moneta, Polska, XVI w.

Do szybkiego zakończenia konfliktu z Gdańskiem zmusiła Batorego sytuacja w Inflantach. Choć Iwan IV formalnie nie wypowiedział Rzeczypospolitej wojny, to w 1575 r. po pięcioletnim rozejmie wojska moskiewskie zaczęły znów zajmować twierdze inflanckie. W 1577 r. ruszyła wielka ofensywa moskiewska, którą Batory zamierzał powstrzymać. Na sejmie w 1578 r. uchwalono podatki na wojnę, choć w zamian król musiał zgodzić się na **reformę sądownictwa**. Kompetencje sądu królewskiego przejął **Trybunał Koronny** złożony z przedstawicieli szlacheckich wybieranych na sejmikach. Nieco później ustanowiono analogiczny **Trybunał Litewski**. Odtąd była to instancja odwoławcza od sądów grodzkich, ziemskich i podkomorskich. Król musiał zrzec się uprawnień najwyższego sędziego na rzecz obu sądów apelacyjnych. Na sejmie podjęto także decyzję o utworzeniu **piechoty wybraneckiej**, złożonej z mieszkańców wsi i miast królewskich.

■ WOJNA Z MOSKWĄ

Batory nie zamierzał toczyć wojny w samych Inflantach. Uznał, że najlepszym rozwiązaniem będzie uderzenie na terytorium wroga. W ten sposób chciał odciąć wojska cara w Inflantach od reszty jego państwa. W 1579 r. polsko-litewskie wojska zajęły twierdzę w Połocku i spu-

WARTO WIEDZIEĆ

Piechota wybranecka

Powołanie piechoty wybraneckiej było częścią reform wojskowych przeprowadzonych przez Stefana Batorego, mających zwiększyć zdolności obronne państwa. Zorganizowano ją na wzór chłopskiej piechoty węgierskiej. Przyjęto zasadę, że z każdego 20 łanów w królewskich włościach miał się stawić do służby wojskowej 1 piechur, a inni mieszkańcy majątku mieli go wyposażyć na wojnę i opiekować się jego gospodarstwem. Rekrutacja była dobrowolna. Piechota wybranecka nie była zbyt liczna – jej stan nigdy nie przekroczył 2300 żołnierzy.

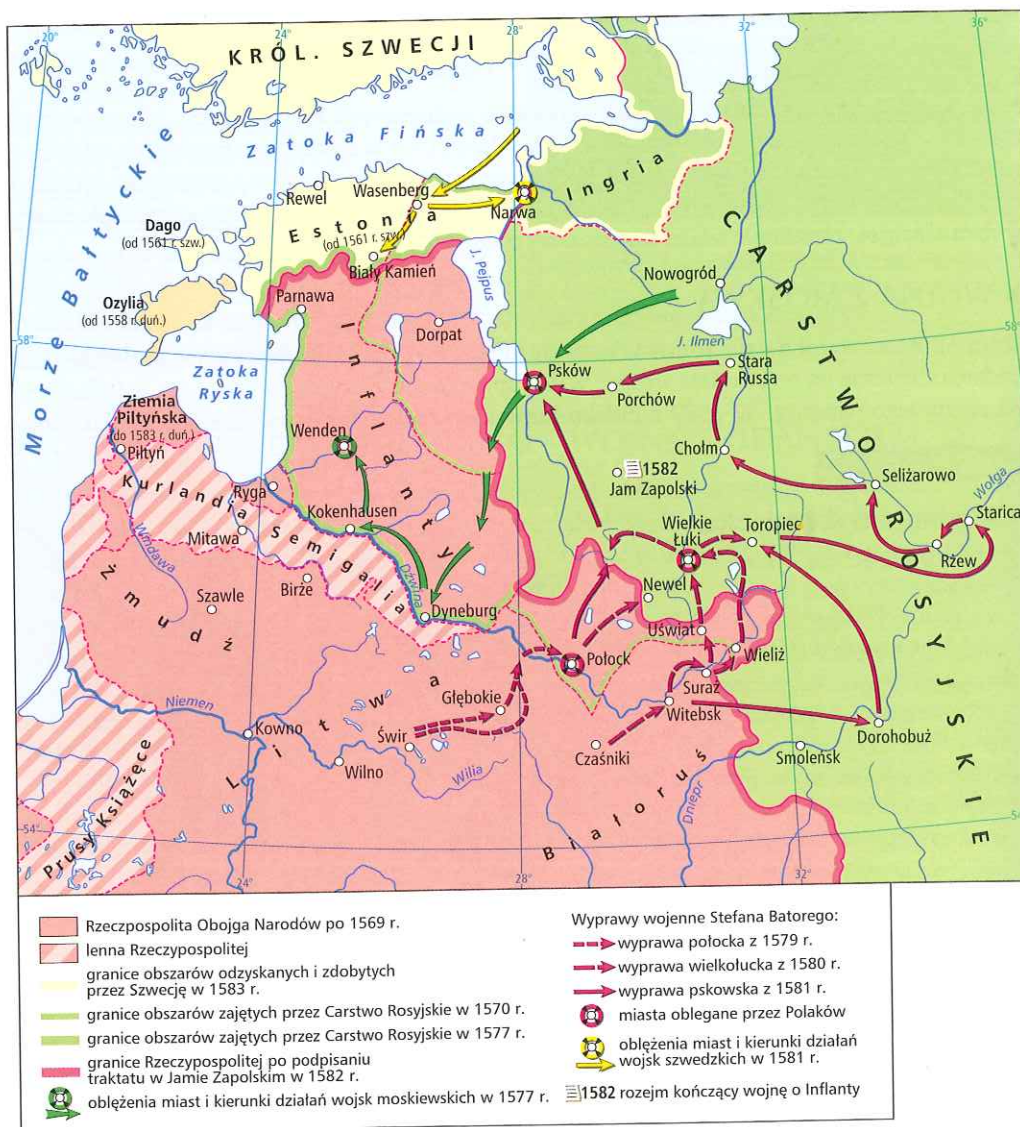
Strzelec piechoty wybraneckiej uzbrojony w rusznicę, szablę oraz topór o długim stylisku służący czasami jako forkiet, czyli podpora podczas oddawania strzału. Żołnierze tej formacji byli pierwszą polską jednostką wojskową posiadającą jednolite umundurowanie.

Dziesiątnik, czyli dowódca oddziału piechoty złożonego z 10 żołnierzy, uzbrojony był w szablę, topór oraz dardę (rodzaj piki).

? Poszukaj w dostępnych źródłach informacji na temat organizacji wojsk Rzeczypospolitej za panowania Stefana Batorego.

stoszyły należące do Moskwy ziemie siewierską i smoleńską. Sejm, choć niechętnie, zgodził się na nowe podatki i kontynuowanie wojny. W 1580 r. Batory zdobył **Wielkie Łuki**, lecz jego wojska poniosły sporo strat – zwłaszcza już po samym zwycięstwie, gdy pożar strawił niemal doszczętnie twierdzę. W 1581 r. sejm – zastrzegając, że to po raz ostatni – znów zgodził się na uchwalenie podatku na wojnę. Celem trzeciej wyprawy Batorego był Psków, leżący daleko

WYPRAWY STEFANA BATOREGO PRZECIWKO MOSKWIE W LATACH 1578–1581

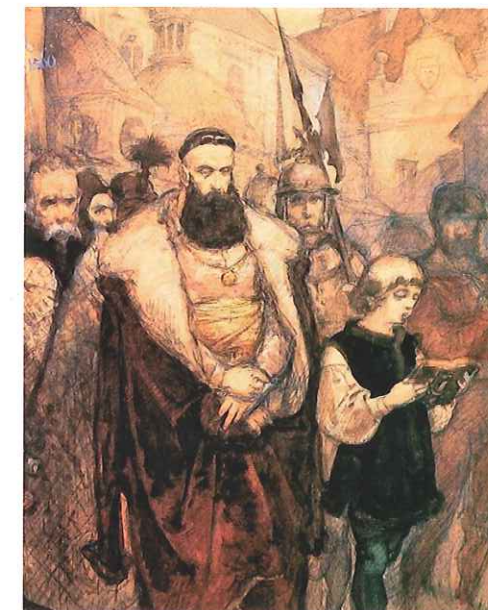

? PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż zasięg zdobyczy terytorialnych państwa moskiewskiego w Inflantach do 1577 r.
2. Oceń, jaką rolę w walce o Inflanty mogło odegrać zajęcie Połocka, Wielkich Łuk i Pskowa.

na północy. Podczas oblężenia tej potężnej twierdzy przez wojska Batorego Szwedzi usunęli załogi moskiewskie z Narwy i innych zamków w Estonii. Iwan IV utracił wówczas niemal wszystkie zdobycze z poprzednich lat.

Nie mając środków na prowadzenie dalszej wojny, car na początku **1582 r.** zawarł rozejm w **Jamie Zapolskim**, który miał trwać przez najbliższych 10 lat. Iwan IV Groźny musiał oddać Rzeczypospolitej całe Inflanty oraz ziemię połocką. Inne zdobyte przez Batorego zamki zwrócono carowi. Państwo moskiewskie na ponad stulecie zostało odsunięte od Bałtyku. Kwestią otwartą pozostawała sprawa Estonii, znajdującej się w rękach Szwedów.

Samuel Zborowski prowadzony na śmierć na szkicu Jana Matejki.

■ szkic, Polska, XIX w.

■ KONFLIKT KRÓLA ZE SZLACHTĄ

Wygrana w wojnie z Moskwą zaniepokoiła szlachtę, która zaczęła obawiać się prób wzmocnienia władzy królewskiej. Uznano, że proponowane przez władcę zmiany w regulaminie elekcji są wstępem do planów osadzenia na tronie polskim jego krewnych. Szlachta niechętna była także Janowi Zamojskiemu, który wyrósł na najpotężniejszego po królu człowieka w państwie. Ostatecznie szlachecką opinię publiczną na zwolenników i zagorzałych przeciwników Zamojskiego podzieliła **sprawa Samuela Zborowskiego**. Skazany w 1584 r. na śmierć potężny magnat był awanturnikiem i zdrajcą. Jednak część przedstawicieli stanu szlacheckiego głosiła, że Zamojski doprowadził do jego śmierci z przyczyn osobistych i politycznych. Uznano to za naruszenie swobód szlacheckich, a samego króla, który wyraził zgodę na ścięcie Zborowskiego, oskarżono o tyranie. Spór wokół śmierci magnata zdominował ostatni sejm za panowania Batorego, który zmarł pod koniec 1586 r.

ĆWICZENIA

1. Przedstaw kandydatów ubiegających się o tron polski podczas pierwszej elekcji. Wymień ich wady i zalety z punktu widzenia interesu Rzeczypospolitej.
2. Wymień i scharakteryzuj instytucje i akty prawne, które powstały podczas pierwszego bezkrólewia i stały się elementem życia politycznego Rzeczypospolitej w ciągu następnych 200 lat.
3. Oceń politykę zagraniczną i wewnętrzną Stefana Batorego, wymieniając korzyści i straty wynikające z niej dla Polski.
4. Scharakteryzuj rolę Jana Zamojskiego w czasach rządów dwóch pierwszych królów elekcyjnych.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1992.
 A. Bogucka, *Anna Jagiellonka*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994.
 S. Piłaza, *Wielkie bezkrólewia*, Kraków 1988.